

STARI RAZUZDANEC

Ivo Zorman

1

Za Staričevim pogrebom nisem šel, čeprav sem bil tiste dni doma. Šele kak teden po tistem sem se oglasil pri Sandi, in ko sem čakal pred vrati in prisluškoval odmevu zvonca, ki je bil zabrnel v veži, sem se zaman spraševal, kaj me je vleklo k njej: dolžnost ali radovednost ali morebiti samo dolgočasje... Vedel sem, da so sobe še zmerom polne vonja po mrliču, a sem vseeno vstopil.

Za pogrebom pa nisem šel...

Januar se je nagibal h koncu in snega se je čez noč naletelo do kolen. Ko smo bili še otroci, smo se zmerom veselili takih jutur: v srajčkah smo stekli k oknu in smo z očmi pili belino, ki je bila pregrnjena pred nami, in z ušesi lovili molk, ki je ležal na njej. Nekaj tega mi je ostalo, zato sem se tudi tedaj pomudil pri oknu in gledal hiše, ki so bile zlezle v tla, in lovil krike voznikov in hrzanje konj, ki so se mučili s težkim plugom. Tedaj je vstopila sestra in mi povedala:

»Starič je umrl.«

Kasneje sem razmišljal, kako zlahka nam gre beseda z jezika, če govorimo o smrti znancev, ki nam niso bili posebno blizu. Kasneje. Tedaj pa se je novica tako čudno ujemala s hladnim molkom onstran šip in s kriki voznikov, ki so se vsiljevali vanj, in z rogovilasto jablano na vrtu, ki se je bila spremenila v pravljico, da me ni prizadela. Še radovednosti mi ni zbudila, zato nisem vprašal po podrobnostih, kakor je navada, še ozrl se nisem, samo prikimal sem in rekel:

»A tako?«

Sestra pa je govorila kakor zmerom, govorila je tedaj in opoldne pri kosilu in popoldne, ko smo sedeli v kuhinji in je prišla še Gizela s pletenjem in so se otroci gnetli pri mali mizi in igrali tombolo in vlekli na ušesa. Ko se je zmračilo — v januarju so popoldnevi kratki — se je oblekla in me začudeno pogledala, ker sem še zmerom sedel pri knjigi.

»Saj greš z nami kropit?« je rekla.

»Ne grem,« sem odkimal.

Ni me več silila, ker je vedela, da bi bilo zaman, v očeh pa sem ji prebral tisti večni, zopni očitek: Le kaj bodo ljudje rekli? Sam se nikoli nisem spraševal po tem, živel sem življenje, ki prenekaterim

v mestu ni bilo vseč, ki pa je bilo meni povsem po volji. Jemal sem, kar mi je bilo prijetnega, neprijetnosti sem se pa ogibal. In mrlič mi je bil neprijeten. Ko bi se bilo to primerilo nekaj let prej, bi šel tja in bi ga ogledoval z otroško radovednostjo, kako leži na visokem odru, kako je negiben in kako se nič ne zmeni za mrzle kaplje blagoslovljene vode, ki mu jo obiskovalci škrope po obrazu. Pred leti, da. Vojna pa je vse spremenila, kajti v vojni mrlič niso lepo umiti in nimajo sklenjenih rok in ne leže na visokih odrih: zviti so v blatu, telesa imajo razparana in usta široko odprta. Pa tudi oči imajo razprte in v tistih očeh je očitek, da človek z grozo pomisli ob njem: Ko bi bilo resnično še kako življenje onstran vsega tega, bi se zasovražili, če bi se srečali. Vsi tisti mrlič niso bili pokopani, spomin nanje pa je ostal in mi je branil, da bi šel k Stariču. Spomin nanje, seveda, in, če sem povsem iskren, tudi spomin na Stariča in na Sando in na tiste večere v njihovi obednici.

Ostal sem sam, s knjigo sem se zleknil na divanu, a so mi misli uhajale preko nje, tipale v preteklost in ugibale.

— Komaj nekaj let je minilo, sem pomislil, — pa taka sivina.

Toda iz tiste sivine je silila bela porcelansta pipa, taka, kakršne je videti danes samo še na starih podobah, bila je dolga in ukrivljena kakor labodji vrat. Njen očrneli ustnik se je izgubljal nekje pod košatimi brki in nad temi brki so sršele mogočne obrvi in na pol zakrivale drobne, mežikajoče oči. To je bil Starič: pipa, brki in oči, posebno oči, in vse to je bilo ovito v dim, ki se je vrtinčil proti stropu. Telo je bilo brezpomembno, kakor vreča je ležalo v gugalnem stolu in venomer se je zibalo, da so krivine zarisale na pološčenem podu dve razcefrani črti. Včasih se mi je zdelo, da tega zibanja niti ne čuti, da se zanj zibljejo samo stene s fotografijami v črnih okvirih in divan s kopico pisanih blazin in steklenice na klubski mizici in obrazi, ki so se režali okoli njega. Včasih je za nekaj trenutkov obmiroval, da se je zakrohotal ob neslani šali, potem pa se je spet z nogo oprl ob tla in stol se je zazibal.

— Sedaj se ne ziblje več, se mi je vsilila čudna misel.

Težko sem si ustvaril podobo negibnega starca, zleknjenega vznak, še teže podobo praznega gugalnega stola, čeprav sem vse to že videl. Komaj šest mesecev je poteklo od takrat, toda kakor se mi je zdelo to tuje in nenavadno že tedaj, tako tuje in nenavadno mi je ostalo tudi v spominu. Obednica je bila kakor razbitina na obali, stol pri oknu je bil prazen in negiben in tiho je bilo, kakor bi se bila ustavila ura. Barve so bile obledele, iz vseh kotov je silila revščina, vanjo pa se je mešal duh po plesnobi.

— Saj je vse to kot oder podeželskega gledališča ob dnevni luči, sem si rekel kasneje.

Kaj drugega tudi nisem mogel pričakovati: tedne in tedne smo prihajali samo ponoči, navajeni smo bili električne svetilke v kotu za starinskim gramofonom in mehkih senc, ki so segale po sobi, tedaj pa sem iznenada prišel sredi dopoldneva, ko je vroče julijsko sonce lilo skozi umazane šipe in so muhe lazile po mizi. Sanda, ki mi je prišla odpirat, je bila videti utrujena. Temne kolobarje je imela pod očmi in kožo na obrazu uvelo in s prsti si je segala v lase, da bi si jih uravnala. Taki so ljudje, kadar se po nespečni noči dvignejo iz postelje. Tudi njen pogled je bil utrujen, nikakega presenečenja ni bilo v njenih očeh, ko me je ugledala.

»Dolgo te ni bilo,« je rekla.

Samo to in nič drugega. Potlej me je pospremila v obednico in mi z roko pokazala na divan.

»Starega ni?« sem se začudil.

»Zgoraj je,« je rekla.

Natočila nama je žganja in prisedla in, ker sem se nakremžil, ko sem srknil, se je zasmejala, suho, kakor bi se bila pretrgala preperela tkanina.

»Kaj ni dobro?« je vprašala.

»Ni,« sem odkimal.

Sama je izpila na dušek in ko je znova segla po steklenici, se ji je izrez pod vratom poglobil in videl sem, da ima na sebi samo haljo. Imela je drobne prsi in še zmerom čvrste, ob pogledu nanje se je za hip zganilo v meni kakor rahel odmev ugodja iz preteklosti. Pa samo za hip. Že naslednji trenutek so se mi oči ustavile na mastnih madežih, s kakršnimi je bila posejana Sandina halja, v nos mi je silil vonj po slabem žganju, ki se je mešal v zatohlost obednice, in vroče julijsko sonce, ki je lilo skozi umazane šipe, je neusmiljeno razgaljalo revščino oguljenih blazin in razmajanega pohištva. Same malenkosti, toda ob njih se je odmev izgubil. Z lahkotno brezbriznostjo sem gledal gube na halji in prav nič se nisem potrudil, da bi razbral oblike, ki so bile pod njimi.

— Kako čudno! sem pomislil. — Ko bi včasih mogel takole sedeti z njo...

In tedaj sem se zavedel, da niso krivi samo madeži na halji in vonj po slabem žganju in razmajano pohištvo; tudi sam sem se spremenil.

Sanda je bila medtem že v drugo izpila, zleknila se je, da se ji je telo napelo, kakor svojčas — to ji je bržkone prešlo v navado — zastrmela se je v umazane šipe in je rekla:

»Posebno dobrega pri nas ne boš več dobil; ne prijateljev in ne pijače.«

»Mislil sem, da bom našel starega in da bomo poklepetali,« sem rekel.

»Že dva meseca ne hodi dol.«

»Da ne hodi dol?« sem se zavzel.

»Star je.«

Njen glas je bil prazen in naveličan, kakor bi bila govorila o tujcu, in njen obraz ni izdajal nikakih čustev, ne ljubezni ne sovraštva in ne usmiljenja.

»Leži?« sem vprašal.

»Leži,« je rekla. »Saj ga greš lahko pogledat.«

Bržkone bi bil to odklonil, toda Sanda je bila že vstala in stopila k vratom in tako sem moral za njo. Ozkih, strmih stopnic nisem poznal, še nikoli se nisem vzpenjal po njih, in na mračnem hodniku sem se moral pritipati do vrat. Toda tudi v spalnici ni bilo svetleje. Oknice so bile zaprte in tanki žarki, ki so se kradli skozi špranje, so v ravnih črtah prebadali somrak, prave luči pa niso dali. Videl sem obrise postelje, starega sem pa samo zaslutil.

»Bolj miren je, če leži v mraku,« je rekla Sanda.

Stopila je k oknu in odpahnila oknice, da je luč planila v sobo, in tedaj sem ga ugledal. Siva glava je počivala na blazini in se ni zganila, obraz je bil upadel, košati brki povešeni, oči pa široko razprte in kalne. Morebiti bi bil šel bliže, pa me je ustavil pogled, ki se je upiral vame, kakor da išče nečesa za mojim hrbtom.

»Ne pozna te,« je rekla Sanda.

»Mhm,« sem prikimal.

V grlu sem čutil vozal in roke sem imel mrzle in potne, najraje bi bil kar šel, pa nisem našel pravih besed, da bi se poslovil. Sanda je brezbrizno stala pri oknu, s komolci se je naslanjala na polico, se nagibala nazaj in se predajala soncu.

»Nikogar ne pozna več,« je rekla. »Še mene ne vselej.«

Starec na postelji se je zganil, v prsih mu je zahroplo in usta so se odprla, da je pod sivimi brki zarežala črna vdrtnina.

»Grgo naj pride gor!« je zakričal.

Glas se mu je cefral, bil je trd in surov, prav nič podoben tistemu, s kakršnim se je krohotal našim šalam.

»Gor naj pride!« je ponovil.

In čez čas:

»Grgo je svinja.«

»To je bil njegov prijatelj iz sarajevskih let,« je rekla Sanda. »Skupaj sta popivala in nekoč se je v kantini ustrelil. Starič mu je govoril ob grobu.«

»Grgo je svinja,« je spet zakričal oni na postelji. »Pa naj vseeno pride gor!«

Sanda pa je nadaljevala:

»Pogovarja se z ljudmi, ki so že zdavnaj mrtvi, zmerja jih in včasih kriči... Težko je z njim, pa bržkone ne bo dolgo.«

Ujela je moj osupli pogled, nasmehnila se je in dostavila:

»Saj ne sliši. In ko bi tudi slišal, bi ne razumel.«

Zaprla je oknice in ko sva odhajala, je starčev krik segal za nama, prav dol v vežo. Bil je hripav, besede so se cefrale in so spominjale na kričanje umorjenca, ki si z zadnjimi močmi trga nož iz srca. Nekje sem to videl ali bral, tam v veži pa se mi je vsililo v spomin in me gnalo proč. Odklonil sem Sandino vabilo, naj se vrnem v obednico, stopil sem na cesto in sem bežal pred blaznimi kriki, ki so mi še dolgo po tistem vsiljivo zveneli v ušesih.

2

Od mrliča so prišli glasni, pred vrati so hrupno otrkavali s čevljev sneg in ves čas so se pogovarjali. O pokojniku, seveda. In govorili so, kot bi bili sami sebi dokazovali, da niso kakor oni tam na mrtvaškem odru, da je še življenje v njih in da bo še dolgo ostalo.

»Saj to je strašno,« je rekla Gizela. »Ampak da bi se ob zadnji uri ne spravil z bogom, tega poprej ne bi bila verjela.«

Gizela je bila še mlada, toda od rojstva je šepala in to jo je že z dvajsetimi leti napravilo za staro devico: sitno, pobožnjaško in obrekljivo. Zmerom se je spotikala ob Staričevo brezverstvo, sedaj, ko je izvedela, da je umrl brez duhovnika, pa je njeno ogorčenje priklopelo do vrha.

»Nikoli ni maral za te stvari,« je rekla sestra.

»Že, ampak na smrtni postelji...« je rekla Gizela. »Čudno, da mu je potisnila vsaj križ v roke.«

»Ga bo moral ves čas takole držati?« se je vmešala v pogovor mala Marjanca, ki je vlekla na ušesa.

»To je zaradi ljudi,« je rekla sestra. »Tudi duhovnika bo poklicala k pogrebu samo zaradi ljudi.«

»Bomo šli vsi k pogrebu?« se je vmešala v pogovor mala Marjanca.

»Misliš, da je tudi ona taka?« je rekla Gizela.

»Kdo?« se je vmešala v pogovor Marjanca.

»Ta še naše vere ni,« je rekla sestra. »Kar tako sta bila poročena.«

»Kako?« se je vmešala Marjanca.

»Da nista bila poročena, to vem,« je rekla Gizela. »Ampak zaradi vere...«

Umaknil sem se v sobo, toda pogovor, ki se je pletel v kuhinji, je segal za menoj.

»Živeti je znal, prav dobro je znal živeti,« sem slišal reči sestro. In Gizelo:

»Dobro? Bil je razuzdanec...«

Pa spet sestro:

»Nikomur ni hotel nič žalega. Živel je pač...«

Luči nisem prižigal. Sedel sem k oknu in sem gledal na vrt, na sneg, ki je bil v temi posivel, in na rogovilasto jablano, ki je bila videti večja kakor čez dan. Potlej so avtomobilski žarometi osvetlili cesto, sneg je zableščal v neštetih kristalih, zatem pa spet utonil v temi.

— Živel je pač... sem pomislil.

Zagrizel sem se v rahel očitek krivde, ki me je bil vznemirjal že od jutra, in ga skušal potisniti na dno zavesti. Za očitke vesti nikoli nisem maral, zdeli so se mi otročji in zlagani kakor župnikova pridiga ali kakor blebetanje starih devic na poti iz cerkve. Tale zadeva s Sando je bila pa še celo brez pomena. Bil sem mlad in tudi Sanda je bila mlada in Starič ni imel kaj zgubiti.

»Že zdavnaj ste obgrizli jabolko spoznanja, prav do pečka,« smo mu rekli.

Staričeve drobne oči so se zožile v pretkan nasmeh, izpod brk se mu je privalil oblak dima in mu ovil obraz in noga je še močneje pognala gugalni stol.

»Že na Dunaju,« je rekel.

»In potlej v Sarajevu?«

»Tudi v Sarajevu,« je rekel.

Zanj so bili to očitno sami prijetni spomini, rad je govoril o tistih letih in včasih je vzel v roke album, nam kazal orumenele fotografije in se krohotal. Bile so to slike oficirjev v pisanih cesarskih uniformah in v sivih suknjah bivše kraljevine, slike mladih obrazov s črnimi brki in s predrznimi očmi: vmes so bile posejane podobe žensk, včasih kričeče opravljenih, včasih skopo oblečenih ali povsem golih; in potlej so bile tu slike veselih omizij in bučnih zabav, gruče nasmejanih obrazov in mize, obložene s steklenicami in kozarci. In okoli vseh teh fotografij so se pletle zgodbe o ljudeh in o doživetjih in Starič jih je pripovedoval, brez prikrivanja in brez sramu. Iz teh drobnih zgodbic

je raslo pred nami njegovo življenje kakor mogočen, pisan mozaik. Morebiti podoba ni bila popolna in so bile vse temne pege namenoma izpuščene, pa to nas ni motilo. V njegovem pripovedovanju smo čutili plamteče in potešene strasti, opojnost in naveličanost, hrupne in tihe noči in pred seboj smo videli Sando in slišali njen smeh. O njej Starič nikoli ni veliko govoril, samo včasih je namignil nanjo, kakor bi bil hotel reči:

— No, in na stara leta sem se oženil.

Bila sta kaj čuden par. Prvo, kar sem pomislil, ko sem prišel k njim in jo videl v obednici, je bilo:

— Kako da ga je vzela?

Ne spominjam se, kdo me je privedel tja: morebiti je bil to Mirko ali Tomaž, lahko tudi Simon, vsekakor nekdo teh, ki so bili v hiši že domači. Vabilo mi je bilo seveda všeč, nekoliko sem se pa tudi bal, da bi me ne gledali po strani, ker nisem mogel skriti svojih devetnajstih let. S steklenicami v žepih smo priropotali na prag in se zvrstili v obednico, razložili pijačo na mizo in se ozrli, da bi posedli. Moral sem biti hudo neroden, gledal sem zdaj enega zdaj drugega in se motovilil med mizo in divanom, dokler me Sanda ni rešila in me obenem pahnila v še mučnejšo zadrego. Zadaž se me je oklenila okoli pasu in rekla:

»Nočeš k meni?«

In že naslednji hip me je potegnila k sebi, da sem se zagozdil med njo in Simona in da sem po vsej dolžini čutil njeno mehko telo in vonjal zadah njene kože. Ves večer sem ostal tako, včasih sem se z obrazom dotaknil gole rame, pogled mi je uhajal v izrez, kjer so se belili nastavki drobnih prsi, in kdaj pa kdaj sem se ujel z njenim pogledom, brž umaknil oči in zaman skušal prikriti rdečico, ki mi je ob takih prilikah silila v obraz.

Obednica je bila prijetna, že takoj prvi večer sem občutil nevsiljivo domačnost, ki je dihala iz slehernega kota. In Sanda je bila čudovita: mikavna, nevsakdanja in zapeljiva, posebno za mojih devetnajst let. Noge so ji tičale v rdečih bosenskih čeveljčkih, posutih s steklenimi biseri, in v širokih svilenih hlačah, životec se ji je tesno prilegal, puščal ji je gola ramena in roke in se pod vratom delil v globok koničast izrez; nakit, ki je bil iz težkega, temnega srebra, je poudarjal nežnost udov in belino kože. Vse je bilo kakor zgodba iz Tisoč in ene noči, Starič je godrnjal v naslanjaču kakor dobrodušen medved, pijača se je polivala in Sandino telo je bilo vroče in me je begalo, da nisem vedel ne kdaj in ne kako je minil večer.

Tisto, kar me je poslej gnalo k Staričevim, je bila strast do Sande. Saj si tega nisem hotel naravnost priznati in tudi pred prijatelji, ki so tiščali vame in me dražili, sem se kazal brezbriznega; toda vselej sem si znal poiskati prostor zraven nje in venomer sem z očmi visel na njej. Sandi to ni ušlo, dražila me je in me mamila in me vabila za seboj; in bržkone tudi Stariču ni ostalo skrito, samo da ni hotel pokazati, da kaj ve. Ali pa ga je to morebiti celo zabavalo. Zibal se je v svojem stolu, pil, vlekel pipo in godel in včasih se je obrnil k Sandi:

»Nekaj polen bi vrgla na ogenj, shladilo se je.«

Ko se je dvignila, me je pogledal in zarenčal:

»Stopi no in ji pomagaj, saj si še mlad!«

Prav zares, da mi je bilo neredno, a se nisem mogel upirati, ne starčevemu hreščočemu glasu in ne zapeljivi misli, da bova s Sando zunaj sama. Že v veži sem ji ovil roko okoli pasu in vseč mi je bilo, ker se ni umaknila in ker je rekla:

»Tak nedolžen obraz, sedaj pa tole...«

In tudi to mi je bilo vseč, da mi je z dlanmi oklenila obraz, me poljubila in šepnila:

»Včasih sem si želela, da bi bil tak, prav tak, takole plav...«

»Pa sedaj?« sem vprašal.

»Sedaj ne sanjarim več.« je rekla. »Ne spodobilo bi se.«

»Sem mislil, da vse ženske sanjarijo,« sem rekel.

»Ne vse,« je odkimala.

Njene besede so me begale, saj so nasilno maličile podobo, kakršno sem si bil tedaj ustvaril o ženskah. Rad bi ji bil ugovarjal, pa so mi misli tonile v navalu strasti in glas se mi je lomil, ko sem čutil njene ustnice na svojem obrazu. Bila je kakor furija: do bolečine me je privijala nase, razpela si je životec in mi ponudila prsi in ko sem ji z rokami segel v nadržje, se je sklonila in se mi zagrizla v ramo, da sem kriknil.

»Si že kdaj takole ljubil?« je vprašala.

In ko ji nisem odgovoril, se je poredno zasmejala.

V kleti je bilo hladno in temno, iz obednice je bilo slišati glasove in žvenket kozarcev.

»Pogrešali naju bodo,« sem rekel.

»Kaj še!« se je zasmejala.

Znova me je prižela nase in nagajivo vprašala:

»Se bojiš?«

»Ne,« sem se zlagal. »Ampak zaradi starega... če bi posumil...«

»Stari se je že nasitil žensk in sedaj mu je samo še za pijačo.« je rekla Sanda. »In ostali... no, ostali so grešniki kakor ti.«

Govorila je brezbrizno in njeno telo je bilo vroče in njene ustnice so bile mehke, nenadoma, ko sem si tega najmanj želel, pa se je vzravala, si popravila obleko in rekla:

»Pojdiva!«

Zares, bila je kakor furija, kakor mačka se je igrala z menoj in me mamila, da sem prenekatero noč ječal v spanju in v mučnih sanjah stegoval roke za njo. In govorila in počela je stvari, ki so me pehale v obup. Zdaj se je ljubeče sklonila k Stariču, da bi mu popravila odejo na kolenih ali natlačila pipo, ki je bila dogorela, zdaj se je med smehom vrgla Simonu v naročje, ga poljubila in se mu spet iztrgala. Praznila je kozarce s konjakom, drugega za drugim, in ko ji je pijača razgrela obraz in so se ji oči lesketale, je odvrгла životec, skočila na mizo in zaplesala med kozarci divji ples. Starič je zadovoljno godrnjal in po taktu poganjal svoj gugalni stol in mi, ki smo sedeli na divanu, smo udarjali z dlanmi in pozvanjali s kozarci. Če kaj, Sandin ples mi bo za zmerom ostal v spominu. Njeno telo se je vilo kakor ognjeni zubelj, vzpenjalo se je in omahovalo, roke so se ji krčile in segale v prazno in rdeči bosenski čeveljčki s steklenimi biseri so udarjali po mizni plošči in razrivali kozarce.

»Za zlate, stare čase!« je hreščal Starič, dvignil kozarec in izpil.

»Za sivo generacijo!« je oporekal Simon in tudi izpil.

Sanda se je utrujena zleknila na divanu in se naslonila name, da sem čutil, kako razgreto je bilo njeno telo in kako ji je srce razbijalo od divjega plesa.

»Pila bi!« je rekla.

Pustila je, da sem ji z roko podprl glavo in da sem ji nesel kozarec k ustom. Tomaž in Simon sta se prepirala, zmerom sta si bila zaradi česa v laseh, in Starič je v pijanosti kinkal na stolu in brundal predse. Ura se je že nagibala čez polnoč, zrak je bil nasičen z dimom in z vonjem po pijači, na mizi so bili razpostavljeni na pol prazni kozarci in z ogorki napolnjeni pepelniki in oči so bile utrujene in obrazi naveličani. Življenje se nam je zdelo sivo in prazno, ko smo stopili na zapuščeno cesto.

»Te je razgrela, kaj?« je rekel Tomaž in jezik se mu je pri tem nerodno valjal po ustih.

»Kdo?« sem se delal nevednega.

Simon me je očitajoče pogledal, me prijel za ovratnik pri suknji in rekel:

»Kaj bi se prenarejal, saj je čedna stvarca. Ampak, da ne boš živel v krivi veri: nisi prvi, ki se mu je vrgla v naročje in bržkone tudi zadnji ne boš.«

Te besede so mi še dolgo zvenele v ušesih, saj so bile izrečene, kakor bi bil oni hotel reči:

— Tudi meni je že dajala okušati sladkost svojega telesa.

3

Tisto noč pred pogrebom je spet snežilo in zjutraj sem skozi kuhinjsko okno gledal, kako so prvi pogrebci omahovali po ozki gazi in se zbirali pred Staričevo hišo. Nekdo je z lopato odmetaval sneg, da bi ne stali v celem, in debeli Goja je s svojima fantoma pripravljaj nosila, križ in svetilke.

— Saj še do pokopališča ne bodo mogli, sem pomislil.

Sestra je tekala iz sobe v kuhinjo pa spet nazaj in si dala opraviti okoli Marjance — v črnem plašču in črnem klobuku se mi je zmerom zdela neznanško stara — ozirala se je vame, ki se nisem ganil od okna, in nazadnje je vprašala:

»Se ne boš oblekel?«

»Ne,« sem odkimal.

»Sosedje smo,« je rekla očitajoče.

In, ko ji nisem odgovoril, skoraj jezno:

»Saj prideš tudi ti na vrsto.«

»Vsi pridemo na vrsto,« sem rekel.

Dražila me je večna sestrina skrb, kaj da bodo ljudje rekli, dražili so me Gizelini šepajoči koraki, ki sem jih slišal v veži, in njen zvedavi pogled, ki sem ga čutil na hrbtu, dražili so me pogrebci, ki so v dostojni črnini postavali pred Staričevo hišo in se tiho pomenkovali, dražil me je debeli Goja s svojimi svetilkami in hrzanje konj in škripanje pluga, ki so ga privlekli po cesti prav tedaj, ko je bila krsta pred vrati.

— Kako bi jih pognal k vragu, ko bi se nenadoma dvignil, sem pomislil na Stariča.

Plug se je izgubil med hišami in hrzanja konj ni bilo več slišati, ko se je razvil pred hišo sprevod. Videl sem mnogo znanih ljudi in še več takih, ki so mi bili tuji, videl sem sestro in šepajočo Gizelo in Sando, vso drobno in v črnem, in krsto, ki se je pozibavala pred njo. Gledal sem, dokler se mi niso izgubili izpred oči, in sem se spraševal:

— Kaj zares joče? Ali pa samo zaradi ljudi?

In še potlej, naslednje dni, sem se večkrat zalotil pri vprašanju.

— Ji je hudo za njim?

Da, sedaj vem: radovednost je bila, ki me je teden dni po tistem gnala k Sandi. Tedaj, ko sem stal pred vrati in prisluškoval odmevu zvonca, ki je bil zabrnul v veži, sem se pa zaman spraševal po tem. Sanda mi je prišla odpirat kakor pred šestimi meseci: v isti halji in z enako brezbriznim obrazom, samo da halja ni bila več umazana in da obraz ni bil utrujen, rdečilo na ustnicah in puder na licu sta ga skušala napraviti svežega.

»Dolgo te ni bilo,« je rekla, kakor pred šestimi meseci.

Odprla mi je vrata v obednico in tam, na pragu, sem presenečen obstal: v Staričevem gugalnem stolu je sedel gospod Koren. Ni se zibal, sedel je spodobno kakor stara devica, v temnih, progastih hlačah, v črnem suknjiču in z redkimi lasmi, skrbno počesanimi čez plešo. Sedel je, ožemal lastne dlani in me osuplo pogledoval.

»Gospod Koren?« sem se zavzel.

»Mda!« je rekel ta in se dvignil. »Pravkar odhajam.«

Živčno je segel po suknjo in si jo nataknil, potlej pa je pograbil klobuk in molče odvihral. Tudi pogledal me ni, samo rahel vonj po rožnem olju je ostal za njim in na cesti je bilo slišati stopicanje, ki pa je brž zamrlo.

»Se me je zbal?« sem vprašal.

»Morebiti,« je rekla Sanda in se hudobno zasmejala.

Pokazala mi je na divan, prinesla kozarce in steklenico in prisedla.

»Nič se ne boj,« je rekla. »Tistega žganja že zdavnaj nimam več.«

Blazine so bile še zmerom oguljene in revščina je silila iz kotov kakor prej, toda v peči je prasketal ogenj, duh po plesnobi je bil izginil in zdelo se mi je, da se je dobršen del domačnosti vrnil med obledele stene. Tudi pijača, ki jo je točila Sanda, je bila dobra: konjak, kakor smo ga pili nekdanj. Samo še Starič bi moral sedeti v gugalnem stolu, se mi je zdelo, pa bi bilo vse, kakor je bilo včasih.

»Ga boš pogrešala?« sem vprašal.

Pogledala me je, kakor bi oklevala, naj pove po pravici ali ne, potlej pa se je nasmehnila in rekla:

»Težko je bilo z njim zadnje mesece: pamet ga je zapuščala in nadležen je bil. Pa saj si ga videl.«

»Dostikrat sem razmišljal o tem, če ga imaš rada,« sem rekel.

»Rada?«

Njen pogled je spet okleval in spet je zmagala prostodušnost.

»Dalo se je živeti z njim,« je rekla. »In rada sem imela tisto, kar je bilo tudi njemu po volji: vesele večere, pisano družbo in pijačo. Seveda so se našli med Staričevimi gosti tudi dolgočasni, naduti in ne-

sramni ljudje, treba je bilo pač potrpeti. Včasih pa je bilo zares prijetno in vas sem imela rada. Še sedaj se spominjam Tomaža in Simona in Mirka...«

»Siva generacija,« sem se domislil Simonovih besed. »Vojna nam je zastrepila čustva, imeli smo se za zelo stare in nismo vedeli, da smo samo ogoljufani za mladost.«

»Ti si se hudo spremenil od takrat,« je rekla.

Prikimal sem in nič več se nisem sramoval nerodnosti, ki sem jih tedaj uganjal. Sedaj, ko je bilo vse mimo, sem se z otožnostjo spominjal prvih povojnih mesecev in vere, ki smo jo imeli vase, in zanesenjaštva, ki nas je navdajalo.

»Marsikaj si doživel in dosti deklet si spoznal,« je rekla.

Da, to je bilo tisto: oči mi niso več uhajale v razporek pod njenim vratom in toplina njenega telesa me ni prav nič vznemirjala. Bilo mi je prijetno, da sem mogel takole govoriti z njo, in bila mi je bližja in bolj človeška kakor nekdanj.

»Takrat sem moral biti hudo naiven,« sem rekel.

»Meni je bilo to všeč,« je odvrnila in se nasmehnila ob spominu. »Ženskam je to zmerom všeč.«

»Pa Stariču?« sem rekel. »Še danes ne vem, če je uganil moja nagnjenja.«

»Saj si ne domišljaš, da si jih znal skriti?« se je zasmejala Sanda. »Starič se je zabaval zavoljo tega.«

»Zabaval?« sem rekel. »Potlej sem se zaman bal njegove ljubo-sumnosti.«

»Saj se ni ženil kakor drugi: da bi si ustvaril dom, da bi imel otroke in da bi zvečer legal k ženi,« je rekla Sanda. »Bil je razuzdanec, to veš, saj govori o tem vse mesto in tudi sam vam je pripovedoval. Svoj čas je zapravljal po oficirskih kantinah in pri ljubicah, pri kupljenih in pri takih, ki so norele za njim. Dokler so mu leta dopuščala razuzdanost, še pomislil ni na ženitev, kajti takega življenja se človek težko otrese. Starost pa mu je grozila, da ga bo oropala pijače, hrupnih večerov in prijateljev. Mlada žena bi bila edino, kar bi mu jih privabilo v hišo. Vidiš, takole se je ženil Starič.«

Govorila je mirno in brez prizadetosti, vmes je kdaj pa kdaj srknila iz kozarca in, ko je bil prazen, si je znova natočila. Pijača jo je grela, da ji je rdečica silila izpod pudra in so se ji oči lesketale in da se mi je zdelo: zdaj zdaj bo skočila na mizo in zaplesala. Pa ni. Samo pripovedovala je in mi razkrivala Staričevo življenje, kakor ga nisem poznal. In čudno: prav nič me ni presenečalo. Vse je bilo tako preprosto in zdelo se mi je, da ne more biti drugače.

»Pa si to že od kraja vedela?« sem vprašal.

Zasmejala se je in potlej je rekla:

»Seveda sem vedela.«

V njenih očeh je spet zakolebalo med resnico in lažjo in kdo ve zakaj je tudi to pot ostala pri resnici.

»Kupil me je,« je rekla preprosto. »Delala sem v javni hiši in tako sem samo menjala gospodarja. Življenje pri Stariču se mi je kazalo v lepši luči, zato se nisem upirala in moram reči, da mi nikoli ni bilo žal. Saj sem si včasih zaželela deklet, ki so znala biti tako razposajena, toda če sem pomislila na goste, kakršne sem morala sprejemati: pijane, umazane in surove, sem se brž pomirila. Tudi Starič me je silil, da sem se metala v naročje ljudem, ki so mi bili zoprni, pa to se je le redko zgodilo.«

»Da si si želela tistih deklet?« sem rekel, kajti to je bilo edino, kar me je presenetilo.

»Pogrešala sem jih včasih,« mi je pritrdila. »Pa tistega posebnega ozračja, ki nas je obdajalo, pa lenarjenja ob dopoldnevih in še mnogočesa. Ti ne poznaš vsega tega?«

»Ne,« sem rekel. »Po mojem ljubezni ni treba kupovati.«

»Saj ti res ni sile,« se je zasmejala. »Nekateri pa vendar ne morejo drugače.«

Nehote sem pomislil na gospoda Korena, ki sem ga bil presenetil v gugalnem stolu, vprašujoče sem pogledal Sandi v oči in ta mi je z nasmehom pritrdila.

»Jih je dosti?« sem vprašal.

Krenila me je po roki in se zasmejala.

»Kaj vse bi rad vedel!« je rekla.

Postala je razigrana, smejala se je in bliskala z očmi in resnega, zaupnega pogovora je bilo konec.

»Pridi, kadar boš utegnil,« je rekla, ko sem se poslavljal. »Rada vidim, če prideš.«

»Bom,« sem obljubil.

Pa nisem prišel. Kdo ve zakaj nikoli več nisem prestopil njenega praga. Morebiti... da, morebiti je tudi v meni začela rasti tista zlagana meščanska spodobnost, ki sem jo zmerom tako iz dna srca preziral. Morebiti.